

EDYTA CZOP

## TEMATYKA BADAŃ POLONIJNYCH DRA HAB. ANDRZEJA BONUSIAKA

### WPROWADZENIE

Badania naukowe nad diasporą polską na świecie mają charakter interdyscyplinarny, co wynika z ich wieloaspektowości. W ich zakresie mieszczą się dociekania związane z położeniem prawnym mniejszości polskiej, możliwościami działania na rzecz podtrzymania własnej tożsamości, postawami wobec kraju pobytu, problemem adaptacji i asymilacji itp. W tak szerokiej tematyce odnajdują się przedstawiciele zarówno nauk humanistycznych, jak i społecznych.

Kwestie związane z historią i działalnością Polonii w krajach zachodnich podejmowali m.in. Edward Kołodziej, Danuta Praszałowicz, Joanna Wojdon, Wiesława Piątkowska-Stepaniak, Edward Olszewski, Tadeusz Radzik, Adam Walaszek, Władysław Miodunka, Ewa Lipińska, Anna Seretny, Zbigniew Sibiga, Wojciech Pelczer, Marcin Kula i inni. Natomiast diasporą polską we wschodniej Europie zajmowali się m.in.: Artur Patek, Helena Krasowska, Henryk Stroński, Lech A. Suchomłynow, Piotr Eberhardt, Roman Dzwonkowski, Edward Walewander, Iwona Kabzińska, Oleg Kałakura, Siergij Rudnickij, Stanisław Stępień, Władysław Strutyński, Tadeusz Gawin i in. W obu obszarach badawczych lokują się też dociekania naukowe Andrzeja Bonusiaka.

Andrzej Bonusiak ukończył studia magisterskie na kierunku historia w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie (1992). W 1996 r. uzyskał stopień doktora w swej macierzystej uczelni, a w 2005 r. stopień doktora habilitowanego w Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 1992 r. rozpoczął pracę w Instytucie Historii WSP jako asystent stażysta. Rok później

---

Dr hab. EDYTA CZOP, prof. UR – Uniwersytet Rzeszowski, Instytut Historii; e-mail: [eczop@ur.edu.pl](mailto:eczop@ur.edu.pl); ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5768-8959>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

został zatrudniony na stanowisku asystenta, w 1996 r. – adiunkta, od 2006 r. pracuje na stanowisku profesora UR<sup>1</sup>.

Głównym obszarem zainteresowań badawczych A. Bonusiaka jest diaspora polska w Stanach Zjednoczonych Ameryki i jej aktywność w obszarze oświaty polonijnej oraz środowisko polskie w niepodległej Ukrainie. Na dalszym planie są badania związane z historią regionalną, które zaowocowały m.in. współautorstwem w monografiach wybranych miejscowości województwa podkarpackiego oraz artykułami poświęconymi tej tematyce<sup>2</sup>.

Celem niniejszego tekstu jest zaprezentowanie głównych problemów podejmowanych przez A. Bonusiaka w obszarze badań oświaty polonijnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki oraz Polaków w Ukrainie i publikacji z nimi związanych. Tym samym niniejszy artykuł nie rości sobie ambicji do głębokiej i wyczerpującej analizy dorobku A. Bonusiaka. Pewien wyjątek uczyniono w przypadku monografii, na które spojrzano szerzej.

#### BADANIA OŚWIATY POLONIJNEJ W STANACH ZJEDNOCZONYCH AMERYKI

Inspiracją do zainteresowania się tematyką polonijną był staż naukowy w Polskich Zakładach Naukowych w Orchard Lake, MI, w 1995 r. Nawiązane wówczas kontakty skutkowały kolejnymi pobytami naukowymi, tym razem w Chicago (1997 r., 2004 r., 2017 r.). W ich trakcie zostały zebrane materiały źródłowe, których rezultatem było pięć książek oraz kilkanaście artykułów

---

<sup>1</sup> *Słownik biograficzny profesorów Uniwersytetu Rzeszowskiego*, red. Z. Ożóg, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2016, s. 19.

<sup>2</sup> Między innymi: A. BONUSIAK, W. WOJDON, *Gmina Iwierzycy w III RP*, [w:] *Gmina Iwierzycy na przestrzeni dziejów*, t. 2, red. nauk. E. Czop, Iwierzycy–Rzeszów: RS Druk 2018; A. BONUSIAK, *Życie społeczno-kulturalne i organizacyjne*, [w:] *Dzieje Brzozy Królewskiej*, red. W. Bonusiak, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia 2017, s. 271-378; TEGOŻ, *Stary Rzeszów i jego infrastruktura*, [w:] *Dzieje Rzeszowa*, t. 5, red. W. Bonusiak, Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 2017, s. 7-46; TEGOŻ, *Terytoria przyłączone do Rzeszowa w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, ich historia i stan dzisiejszy*, [w:] tamże, s. 55-102; E. CZOP, A. BONUSIAK, P. GRATA, *Tropem rzeszowskich miejsc pamięci*, Rzeszów: Urząd Miasta Rzeszowa, Libra PL 2017; A. BONUSIAK, *Przeobrażenia terytorialne Ropczyc po II wojnie światowej*, [w:] *Dzieje Ropczyc u schyłku PRL i w III Rzeczypospolitej*, red. W. Bonusiak, Rzeszów: Urząd Miasta 2012, s. 11-48; TEGOŻ, *Rzeszów na współczesnej mapie Polski, Europy i świata*, [w:] *Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. M. Stolarczyk, J. Kuzicki, P. Grata, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2008, s. 381-393; TEGOŻ, *Współczesne koncepcje rozwoju Rzeszowa*, [w:] *Rzeszów – w 655. rocznicę lokacji. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. W. Bonusiak, W. Zawitkowska, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010, s. 170-182.

naukowych. Dotyczyły one takich zagadnień, jak: funkcjonowanie oświaty polskiej w aglomeracji Chicago<sup>3</sup> po II wojnie światowej, działalność polonijnych organizacji oświatowych, analiza polskiego systemu szkolnego w USA, historia i zawartość kwartalnika „Głos Nauczyciela”.

Dociekania naukowe poświęcone specyfice szkolnictwa polonijnego w Stanach Zjednoczonych Ameryki początkowo skupiały się na obszarze aglomeracji chicagowskiej. Badaniami objęto placówki oświatowe działające na tamtejszym terenie, których rezultaty zaprezentowano w monografii *Dzieje szkolnictwa sobotniego w metropolii chicagowskiej 1951-1997*<sup>4</sup>. W analizie funkcjonowania tamtejszych szkół sobotnich<sup>5</sup> A. Bonusiak wykorzystał materiały źródłowe, drukowane, pamiątniki szkół<sup>6</sup>, prasę oraz wywiady z nauczycielami, działaczami polonijnymi i rodzicami. Oprócz tego sięgnął do istniejącej literatury przedmiotu.

Praca wyróżniała się na tle wcześniejszych opracowań poświęconych szkolnictwu polonijnemu w Stanach Zjednoczonych zakresem chronologicznym i wąskim ujęciem tematu. Ta ostatnia cecha jest szczególnie widoczna w porównaniu do bardzo ważnej publikacji Józefa Miąso, *Dzieje oświaty polonijnej w Stanach Zjednoczonych*<sup>7</sup>, w której nakreślono bardzo szeroko życie diaspory polskiej, zwłaszcza w sferze kulturalnej.

W swej monografii A. Bonusiak skupił się na przeobrażeniach w systemie oświaty polonijnej, która miała miejsce w drugiej połowie XX wieku. Naturalnie odniósł się do początków sobotnich szkół, poświęcił uwagę falam migracyjnym, które najsilniej zaangażowały się w stworzenie i rozwój idei szkolnictwa polonijnego, jednak w kręgu zainteresowania znalazły się głównie kwestie związane z funkcjonowaniem tychże szkół. Zwrócił uwagę na bariery, napotymane w procesie dydaktycznym przez nauczycieli wykształconych w Polsce, na specyfikę pracy z dziećmi nieznającymi lub znającymi w słabym stopniu język polski. Odniósł się też do współpracy z diasporą polską, relacji z władzami amerykańskimi i państwem polskim.

<sup>3</sup> Aglomeracja Chicago to miasto Chicago i funkcjonalnie powiązane z nim okolice, rozciągające się na wschód, południe i zachód od miasta. Autor w swych pracach wymiennie stosuje pojęcie „aglomeracja” i „metropolia chicagowska”.

<sup>4</sup> Przemysł: Mercator 2001, ss. 333.

<sup>5</sup> W środowisku chicagowskim używane są ponadto takie nazwy, jak „Akademia Języka Polskiego i Kultury”, „Polska Szkoła Katolicka” czy „Polska Szkoła”; zob. szerzej: *Katalog szkół polonijnych*, <https://znpusa.org/katalog-szkol-polonijnych> [dostęp: 20.02.2024].

<sup>6</sup> Pamiątniki szkół opracowane były z okazji kolejnych jubileuszy. Zamieszczane teksty przygotowywane były przez wyznaczonych nauczycieli i katechetów, opiekunów poszczególnych klas, przedstawicieli społeczności uczniowskiej (łącznie z absolwentami) oraz członków komitetów rodzicielskich.

<sup>7</sup> Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1970, ss. 303.

Tak wąskie ujęcie uwypukla cele szkół sobotnich i ich realizację, zasady funkcjonowania, kierunki rozwoju. Z drugiej jednak strony brakuje ukazania pracy szkół w szerszym kontekście. W swej monografii A. Bonusiak niewiele miejsca poświęcił polonijnemu życiu kulturalnemu, choć oświata polonijna jest traktowana jako jego ważna część, zwłaszcza w aspekcie tożsamości narodowej. Kultura pojawia się marginalnie, bardziej w odniesieniu do działalności pozaedukacyjnej szkół i jako przykład udziału uczniów w życiu diaspory. Także środowisko polonijne w aglomeracji Chicago pokazane jest tylko w odniesieniu do działalności oświatowej. Diaspora prezentowana jest przez pryzmat nauczycieli, działaczy oświatowych i w mniejszym wymiarze rodziców. W pracy Bonusiaka zdecydowanym podmiotem jest szkoła. Wydaje się, że mógł bardziej wyważyć proporcje.

W pozostałych tekstach podejmujących kwestie związane z systemem oświaty polonijnej, szczególny nacisk autor kładł na metody stosowane w trakcie procesu dydaktycznego oraz wyzwania, jakie stoją przed nauczycielami szkół polonijnych i rodzicami<sup>8</sup>.

W obszarze zainteresowań badawczych Bonusiaka znalazły się także inicjatywy działaczy oświatowych. Najwięcej uwagi poświęcił organizacji mającej niebagatelny wpływ na kształtowanie i rozwój szkół sobotnich w aglomeracji Chicago, Zrzeszeniu Nauczycieli Polskich w Ameryce (ZNPA)<sup>9</sup>.

---

<sup>8</sup> A. BONUSIAK, *Materiały Zrzeszenia Nauczycieli Polskich w Ameryce w zbiorach Polonijnych Zakładów Naukowych w Orchard Lake*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 6(1998), s. 129-138; TEGOŻ, *Rodzice a szkoła polonijna w Ameryce: studium postaw na przykładzie oświaty chicagowskiej*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2000, nr 4, s. 29-37; TEGOŻ, *Działalność konkursowa chicagowskiego środowiska edukacji polonijnej i jej zasługi dla utrwalania znajomości języka polskiego wśród uczniów*, [w:] *Konteksty kulturowe w szkolnej edukacji językowej w Polsce i za granicą*, red. J. Kida, L. Wovk, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2002, s. 83-92; TEGOŻ, *Początki oświaty polonijnej w metropolii chicagowskiej (problemy organizacyjne i pierwsze programy edukacji polonijnej)*, [w:] *Edukacja humanistyczna, aksjologiczna i estetyczna w świetle programów i potrzeb oświatowych*, red. J. Kida, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2003, s. 458-465; *Działalność kulturalna polskich szkół sobotnich w USA (od lat osiemdziesiątych XX wieku)*, [w:] *Język, kultura, nauczanie i wychowanie*, J. Kida, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2004, s. 281-289; TEGOŻ, *Przemiany w strukturze organizacyjnej szkolnictwa polonijnego USA*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Dydaktyka” 2004, z. 3, s. 184-197; TEGOŻ, *Formy doskonalenia nauczycieli polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki (od początku lat 80. XX wieku do pierwszych lat XXI wieku)*, [w:] *Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli. Spojrzenie międzykulturowe*, Aneks, red. S. Dylak, R. Pęczkowski, P. Denicolo, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2006 [pdf]; TEGOŻ, *Szkolnictwo polskie w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Drogi rozwoju*, „Studia Społeczno-Polityczne” [Rzeszów] 2(2008), s. 55-62.

<sup>9</sup> A. BONUSIAK, *Zarys dziejów Zrzeszenia Nauczycieli Polskich w Ameryce z siedzibą w Chicago 1952-2000*, „Przegląd Polonijny” 2001, z. 2, s. 49-64. Zrzeszenie Nauczycieli Polskich w Ameryce powstało w 1962 r. Podstawowym kierunkiem działań było doskonalenie zawodowe nauczycieli oraz przygotowywanie materiałów dydaktycznych (programy nauczania, poradniki

Zwrócił też uwagę na znaczący wkład w rozwój szkół polonijnych Komisji Oświatowej Kongresu Polonii Amerykańskiej (KOKPA), poprzez nadanie im wspólnych ram działania oraz ujednolicenie ich celów<sup>10</sup>.

W 2004 r. ukazała się praca *Szkolnictwo polskie w Stanach Zjednoczonych Ameryki w latach 1984-2003. Analiza funkcjonalno-instytucjonalna*<sup>11</sup>. Autor usystematyzował w niej zagadnienia związane z funkcjonowaniem szkół polonijnych i ich miejscem w diasporze. Dzięki porównaniu procesu ich powstawania, zasad funkcjonowania, warunków lokalowych oraz metod nauczania, możliwe było ukazanie specyfiki szkolnictwa polonijnego. Poddał analizie także pracę polonijnych organizacji oświatowych. Uwypuklił ich rolę jako inspiratorów zakładania nowych placówek oraz omówił podejmowane działania koordynujące i wspierające już istniejące szkoły. Zaprezentował też stosunek diaspory polskiej i władz polskich do problemów szkół polonijnych. W niewielkim stopniu odniósł się jednak do polskich programów edukacyjnych realizowanych w USA, których adresatami byli nauczyciele szkół polonijnych.

Ważną częścią pracy było podjęcie kwestii odradzania się tożsamości polskiej wśród młodego pokolenia Polonii. Początki tego procesu wiązały się z wyborem kard. Karola Wojtyły na papieża. Kolejnym czynnikiem było powstanie Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych „Solidarność” i ich sukcesy polityczne. Młodzież polonijna zaczęła identyfikować się z Lechem Wałęsą i z zachodzącymi w Polsce przemianami demokratycznymi. Zmiana postawy przełożyła się na wzrost liczby uczniów w szkołach polonijnych. Artykuł *Szkolnictwo polskie w Stanach Zjednoczonych...*, na co zwrócił

---

metodyczne, podręczniki szkolne i inne publikacje dostosowane do trybu pracy szkół polonijnych). Działacze ZNPA organizowali też spotkania dla pedagogów pozwalające na wymianę doświadczeń i doskonalenie swych metod nauczania.

<sup>10</sup> A. BONUSIAK, *Polonijna Oświata Sobotnia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: szkice, dokumenty, materiały*, t. 1: *Komisja Oświatowa Kongresu Polonii Amerykańskiej (wybór dokumentów)*, Przemyśl: Mercator 2001, ss. 107; TEGOŻ, *Polonijna Oświata Sobotnia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: szkice, dokumenty, materiały*, t. 2: *Monografia „Głosu Nauczyciela” za lata 1986-2000*, Przemyśl: Mercator 2001, ss. 78; A. BONUSIAK, E. CZOP, *Polonijna Oświata Sobotnia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: szkice, dokumenty, materiały*, t. 3: *Bibliografia „Głosu Nauczyciela” za lata 1986-2000*, Przemyśl: Mercator 2001, ss. 82. Komisja Oświatowa Kongresu Polonii Amerykańskiej powstała w 1984 r. Pierwszym przewodniczącym został Edmund Osysko. Komisja miała nadzorować rozwój szkolnictwa polonijnego w Stanach Zjednoczonych. Podjęto wiele różnorodnych działań, m.in. modernizację programów nauczania i podręczników. Starano się także pozyskać środowisko polonijne dla idei rozwoju sieci szkół sobotnich. Organizowano ogólnoamerykańskie spotkania nauczycieli. W ich trakcie poruszano problemy dostępności podręczników, programów szkolnych, kwestie doskonalenia zawodowego pedagogów, zasady uruchamiania i działania szkół sobotnich itp.

<sup>11</sup> Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2004, ss. 251.

uwagę Władysław Miodunka, stał się podsumowaniem zachodzących przemian w diasporze i środowisku oświatowym na przełomie wieków na przykładzie USA<sup>12</sup>. Pewnym niedostatkiem pracy jest skupienie się głównie na szkolnictwie polonijnym aglomeracji chicagowskiej i na szkołach współpracujących z ZNPA. Natomiast placówki podległe Centrali Polskich Szkół Doksztalających w Ameryce (CPSD)<sup>13</sup>, Forum Nauczycieli Polskich Zachodniego Wybrzeża (FNP)<sup>14</sup> oraz Związkowi Nauczycieli Polskich w Ameryce z siedzibą w Detroit<sup>15</sup> stanowią raczej tło.

W połowie drugiej dekady XXI wieku A. Bonusiak podjął rozważania skupione na polonijnej działalności oświatowej. Z jednej strony było to domknięcie wątków analizowanych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i pierwszych XXI wieku, a z drugiej – poszerzenie zakresu badań. W tekstach opublikowanych po 2016 r. ważne miejsce zajmowała problematyka związana z czasopismem dla nauczycieli, „Głosem Nauczyciela”<sup>16</sup>. Kwartalnik<sup>17</sup> ten był poświę-

<sup>12</sup> W. MIODUNKA, *Rozpowszechnianie, zachowywanie i nauczanie języka polskiego w świecie w latach 1918-2018*, część 2: *Polszczyzna i Polonia w świecie w latach 1944-2018*, „Poradnik Językowy” 2020, nr 2, s. 12-13.

<sup>13</sup> Centrala Polskich Szkół Doksztalających w Ameryce powstała w 1925 r. z inicjatywy Wacława Bojana-Błażewicza. Jej zadaniem było otoczenie opieką placówek oświatowych, które działały w stanach: Nowy Jork, New Jersey, Connecticut, Massachusetts, Rhode Island, Pensylwania, Maryland, Wirginia i Floryda. Pełniła rolę polonijnego kuratorium szkolnego.

<sup>14</sup> Forum Nauczycieli Polskich Zachodniego Wybrzeża USA powstało w 1988 r. z inicjatywy Edmunda Osysko, ówczesnego prezesa KOKPA. Obejmuje szkoły polonijne w: Arizonie, Kalifornii, Kolorado, Nevadzie, Oregonie, Teksasie, Utah i w stanie Waszyngton.

<sup>15</sup> Związek Nauczycieli Polskich w Ameryce z siedzibą w Detroit działa na terenie stanu Michigan. Jego długoletnim prezesem była Helena Żmurkiewicz.

<sup>16</sup> A. BONUSIAK, *Piłsudski i pilsudczycy w świetle chicagowskiego „Głosu Nauczyciela” 1986-2015*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” 2016, t. 20, s. 151-167; TEGOŻ, *Tematyka religijna na łamach chicagowskiego „Głosu Nauczyciela”*, „Limes”. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej 12(2019), s. 171-180; TEGOŻ, *Z badań nad nazwami szkół polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 17(2020), nr 1, s. 239-253; TEGOŻ, *Szkola polska w Chicago, jej historyczne funkcje, znaczenie i perspektywy na przyszłość*, [w:] *Polacy w Chicago. Doświadczenie imigranta: integracja, izolacja, asymilacja*, red. A. Walaszek, Warszawa: Muzeum Historii Polski 2020, s. 195-209.

<sup>17</sup> „Głos Nauczyciela” ukazywał się w latach 1986-2015. Idea wydawania kwartalnika narodziła się podczas I Konferencji Nauczycielskiej w 1985 r., w Cambridge Springs, Pensylwania. Był skierowany do wszystkich osób związanych ze szkołami polonijnymi, zarówno do pedagogów, jak i uczniów oraz rodziców. W krótkim czasie stał się platformą wymiany doświadczeń nauczycieli. Był tworzony przez nauczycieli dla nauczycieli. Zamieszczano więc materiały i wskazówki metodyczne, sprawozdania ze zjazdów pedagogów oraz konferencji metodycznych. Na jego łamach szkoły mogły pokazać swą historię, pochwalić się osiągnięciami uczniów, inicjatywami rodziców, zaangażowaniem w lokalne środowisko polonijne itp. Trzon redakcji stanowiły: Helena Ziółkowska, Janina Igielska, Danuta Schneider oraz współpracująca Betty Uzarowicz. Prowadzące znały z autopsji problemy pedagogów, oczekiwania rodziców, trudności, jakie napotykały uczniowie. Do-

cony szkolnictwu polonijnemu i docierał do środowisk polskich na całym świecie. Stał się bardzo ważnym elementem w pracy nauczyciela i w życiu szkół.

W 2019 r. ukazała się pełna monografia kwartalnika, obejmująca cały okres jego wydawania. Zawarto w niej analizę zawartości czasopisma, omówiono skład redakcji i jej zadania<sup>18</sup>. Marcin Borys w swej recenzji zaznaczył znaczenie tej pracy w zrozumieniu fenomenu „Głosu Nauczyciela”, ale i specyfiki środowiska pedagogicznego szkół sobotnich oraz warunków pracy tych placówek. Równocześnie zwrócił uwagę na niedociągnięcia, fragmenty nie w pełni przemyślane i dopracowane, nieadekwatność niektórych treści do tytułu rozdziału, powtórzenia. Zwrócił jednak uwagę, że: „Abstrahując od wspomnianych uwag, prezentowany materiał tworzy pełny i szczegółowy obraz magazynu – zarówno procesu jego powstawania, aspektów technicznych, jego zawartości oraz skali oddziaływania na środowisko, do którego był skierowany”<sup>19</sup>.

W 2023 r. ukazała się kolejna pozycja dotycząca „Głosu Nauczyciela” we współautorstwie z Jolantą Ślęzak-Gotkowską<sup>20</sup>. Zamieszczono w niej pełny wykaz tekstów i ilustracji. Autorzy zastosowali tego typu zabieg, by pełniej odzwierciedlić przekaz, wyszli bowiem z założenia, że materiał ilustracyjny stanowił integralną część narracji prowadzonej w czasopiśmie.

Tematyka oświaty polonijnej będącej głównym obszarem zainteresowań badawczych Bonusiaka w latach 1995-2005 i po 2016 r., ograniczona jest wyłącznie do badań nad strukturą powstałą po II wojnie światowej, która (od momentu założenia KOKPA w 1984 r.) przekształciła się, według badacza, w Polski System Szkolny w Stanach Zjednoczonych. Swoje dociekania oparł na materiałach przechowywanych w archiwach organizacyjnych i prywatnych oraz Polskich Zakładach Naukowych w Orchard Lake, MI. Ważne miejsce zajmują też wywiady z nauczycielami i działaczami oświatowymi, analiza tekstów w „Głosie Nauczyciela” oraz literatura przedmiotu. Choć baza źródłowa tych rozważań jest szeroka, to brakuje w niej archiwaliów FNP Zachodniego Wybrzeża, a także w mniejszym zakresie CPSD oraz KOKPA.

---

datkowo poznały w praktyce zasady tworzenia i kierowania tego typu szkołami. Tak wielostronne spojrzenie redaktorek w znacznej mierze przesądziło o fenomenie kwartalnika.

<sup>18</sup> „*Głos Nauczyciela*” 1986-2015, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, ss. 200.

<sup>19</sup> M. BORYS, *Andrzej Bonusiak, „Głos Nauczyciela” 1986-2015*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, ss. 197, ISBN: 978-83-7996-322-5 [rec.], „*Studia Polonijne*” 43(2022), s. 513-514, 517.

<sup>20</sup> *Głos Nauczyciela 1986-2015. Zawartość*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2023, ss. 204.

Publikacje Bonusiaka stanowią z jednej strony podsumowanie dotychczasowych badań nad oświatą polską w USA, z drugiej – określają jej stan na przełomie XX i XXI wieku, z trzeciej – mogą być podstawą do dalszych dociekań nad kierunkami zmian w oświacie polonijnej pierwszych dwóch dekad XXI wieku. Stanowią analizę kondycji środowisk polskich w USA ostatniego pięćdziesięciolecia przez pryzmat działalności oświatowej, ale też bazę do badań języka polskiego za granicą i nauczania języka polskiego jako obcego, podejmowanych przez m.in. A. Koprukowniaka, W. Miodunkę, E. Lipińską, A. Seretną, Z. Sibigę, W. Pelczara.

#### BADANIA POŚWIĘCONE DIASPORZE POLSKIEJ W UKRAINIE

Drugi nurt w badaniach polonijnych A. Bonusiaka wiąże się z diasporą polską w niepodległej Ukrainie. Tematyka ta zaczęła dominować po 2007 r. W swych tekstach podejmował problemy środowiska polskiego, patrząc na nie pod kątem prawnych aspektów jego funkcjonowania, życia społeczno-politycznego oraz przez pryzmat działalności polskich organizacji w Ukrainie. Kolejne opracowania dotyczyły różnych zagadnień z pogranicza stosunków polsko-ukraińskich w kontekście tamtejszej diaspory polskiej<sup>21</sup>.

W latach 2008-2014 A. Bonusiak włączył się w badania środowisk polskich w południowo-wschodniej i wschodniej Ukrainie, ze szczególnym uwzględnie-

---

<sup>21</sup> A. BONUSIAK, *Stany Zjednoczone Ameryki a Republika Ukrainy. Drogi oświaty polonijnej, na przykładzie dwóch dokumentów*, „Historic@” 2007, nr 1, s. 147-156; TEGOŻ, *Początki oświaty polskiej w niepodległej Ukrainie: cele, kierunki i metody działania*, „Studia Społeczno-Polityczne” [Rzeszów] 3(2009), s. 271-281; TEGOŻ, *Politično-ūridični aspekti funkcionuvannā nacional’nih menšin u nezaležnij Ukraini (na prikladi pol’skoi menšini)*, „Naukovi praci: naukovo metodičnij žurnal” [Mikołajew] 54(2006), nr 41, s. 59-63; TEGOŻ, *Społeczno-polityczne aspekty funkcjonowania Polaków w niepodległej Ukrainie*, [w:] *Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia*, red. A. Bobryk, Siedlce: Archiwum Państwowe, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” oddział w Siedlcach 2007, s. 21-32; TEGOŻ, *O działalności sportowo-rekreacyjnej środowisk polskich na terenie Ukrainy słów kilka*, [w:] *Społeczno-kulturowe studia z kultury fizycznej*, red. K. Obodyński, P. Król, W. Bajorek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2012, s. 71-85; TEGOŻ, *Konsulat Generalny Rzeczypospolitej w Charkowie w świetle Internetu*, [w:] *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*, red. H. Stroński, G. Seroczyński, Olsztyn–Charków: Litera 2010, s. 578-589; TEGOŻ, *O wizji ukraińskiego środowiska polonijnego słów kilka*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010, s. 582-599; TEGOŻ, *Polityka polonijna państwa polskiego na Ukrainie w świetle sprawozdań Stowarzyszenia Wspólnota Polska*, [w:] *Fenomen pogranicz kulturowych: współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, t. 4, red. L. Suchomłynow, Piła–Berdiańsk: Wydawnictwo Inne 2012, s. 21-36.

niem Berdiańska. Efektem były liczne opracowania<sup>22</sup>, w tym dwie monografie we współautorstwie<sup>23</sup>. Pierwsza z nich koncentrowała się na funkcjonowaniu Polskiego Kulturalno-Oświatowego Towarzystwa „Odrodzenie” w Berdiańsku. W drugiej została przedstawiona socjolingwistyczna i historyczna analiza całego środowiska polskiego i struktur Kościoła rzymskokatolickiego w mieście. Warto podkreślić, że integralną część tego tomu stanowiły dokumenty obrazujące wszystkie aspekty funkcjonowania Polaków w Berdiańsku oraz to, że obie prace były w całości dwujęzyczne. Należy podkreślić, iż zawarte w obu pracach analizy nie są dogłębne, należy je raczej traktować jako wprowadzenie w tematykę badawczą. W zamyśle było ich kontynuowanie, niestety niestabilna sytuacja w Ukrainie uniemożliwiła realizację tych planów.

W 2013 r. ukazała się dysertacja analizująca położenie mniejszości polskiej nad Dnieprem na przełomie XX i XXI wieku<sup>24</sup>. Autor chciał możliwie szeroko zakreślić położenie obywateli ukraińskich polskiego pochodzenia. Przedstawił więc formalnoprawne oraz społeczne warunki ich funkcjonowania, działalność instytucji państwa polskiego na Ukrainie, rolę i pozycję Kościoła rzym-

<sup>22</sup> A. BONUSIAK, *Z dziejów PKOT „Odrodzenie” w Berdiańsku*, [w:] *Polaki na pівдні України та в Криму = Polacy na Południowej Ukrainie i Krymie*, red. nauk. T. Ciesielski, E. Czapiewski, W. Kusznir, Odessa–Opole–Wrocław: Germes 2007, s. 238-241; TEGOŻ, *Ku odrodzeniu Polaków na terenach poradzieckich. Studium przypadku na przykładzie środowiska polskiego w Berdiańsku (Ukraina)*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 27(2018), nr 3, s. 77-88; TEGOŻ, *Z doświadczeń nauczania i funkcjonowania języka polskiego w Berdiańsku (Ukraina)*, [w:] *Młodzież polska na obczyźnie. Zadania edukacyjne*, red. nauk. D. Praszałowicz, J. Kulpińska, Kraków: Wydawnictwo PAU 2014, s. 331-347; TEGOŻ, *Mniejszość polska we współczesnej Ukrainie: studium przypadku na przykładzie Berdiańska*, [w:] *Jednostka, rodzina i struktury społeczne w perspektywie historycznej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Cezaremu Kukli z okazji 45-lecia pracy naukowej*, red. P. Łozowski, R. Poniat, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy 2022, s. 506-512; A. BONUSIAK, E. CZOP, *Polsko-Ukraińskie Stowarzyszenie Kulturalne w Mariupolu. Zarys działalności*, [w:] *Wierny swemu dziedzictwu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Półwiartkowi*, red. S. Nabywaniec, B. Lorens, S. Zabraniak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010, s. 77-89; A. BONUSIAK, E. CZOP, „*Dziennik Krymski*” *Stowarzyszenia Polaków na Krymie: ogólna charakterystyka tytułu*, [w:] *Człowiek – społeczeństwo – źródło. Studia dedykowane Profesor Jadwidze Hoff*, red. nauk. Sz. Kozak, D. Opaliński, J. Polaczek, W. Zawitkowska, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2014, s. 623-635.

<sup>23</sup> A. BONUSIAK, L. SUCHOMŁYNOW, *Wspólnota Polska w Berdiańsku: wyzwania współczesności: monografia/Польська спільнота в Бердянська: виклики сучасності: монографія*, Donieck: Ūgo-Wostok 2008, ss. 252; A. BONUSIAK, E. CZOP, H. KRASOWSKA, L. SUCHOMŁYNOW, *Polacy Berdiańska: dokumenty, fakty, komentarze: monografia/Поляки Бердянська: документи, факти, коментарі: монографія*, Piła–Rzeszów–Berdiańsk: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. S. Staszica w Pile, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Berdiański Uniwersytet Managementu i Biznesu, Polskie Kulturalno-Oświatowe Towarzystwo „Odrodzenie” 2011, ss. 371.

<sup>24</sup> A. BONUSIAK, *Polacy w niepodległej Ukrainie: analiza strukturalno-funkcjonalna*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2013, ss. 291.

skokatolickiego, mylnie utożsamianego na Wschodzie z Kościołem Polskim. Podjął próbę analizy kierunków i celów oraz sposobów działań państwa polskiego i władz ukraińskich w kontekście mniejszości polskiej. W zakończeniu przedstawił wieloelementową ocenę perspektyw jej rozwoju. Publikacja ta była pierwszą syntezą prezentującą współczesne środowisko polskie w państwie posowieckim. Andrzej Chodubski wartość pracy dostrzegł w

1. monograficznym ukazaniu obrazu kulturowego współczesnego położenia Polaków na Ukrainie; 2. ukazaniu polonijnego życia w rzeczywistości przemian ustrojowych, zachodzących w kraju, orientujących się na rozwój kontaktów ukraińsko-polskich; 3. wskazaniu specyfiki konstytutywnych ogniw życia polonijnego i ich ukraińskiej specyfiki kulturowej; 4. wielce starannym zgromadzeniu literatury przedmiotu oraz ukazaniu jej w aparacie naukowym; 5. ukazaniu perspektywy teoretycznej rozpoznawania kwestii mniejszościowych, w tym zwłaszcza analizy strukturalno-funkcjonalnej<sup>25</sup>.

Niestety, A. Bonusiak nie podjął próby weryfikacji danych dotyczących potencjału demograficznego tej grupy, jej charakterystyki pod kątem wykształcenia, wyznania, uzawodowienia. W tym zakresie zadowolił się istniejącymi w literaturze przedmiotu ustaleniami. Nie sięgnął także po materiały źródłowe wytworzone przez instytucje polskie i ukraińskie oraz polskie organizacje udzielające wsparcia Polakom w Ukrainie. Brak również źródeł proveniencji kościelnej.

Zmiany o charakterze geopolitycznym spowodowały, że po 2015 r. pojawiły się teksty poświęcone problemom bezpieczeństwa mniejszości polskiej w warunkach konfliktu politycznego (i militarnego), mającego miejsce na Ukrainie od 2013 r. Rozważania te dotyczyły ogólnej sytuacji naddnieprzańskich Polaków, ich postaw wobec konfliktu oraz losów przedstawicieli wybranego środowiska. W 2018 r. ukazał się tekst poświęcony mniejszości polskiej w Mariupolu, w którym skupił się na pierwszym piętnastolecu XXI wieku, ale naszkicował też dzieje tamtejszej diaspory na tle historii miasta. Ukazał działalność Polaków tam mieszkających, w tym ich aktywność w ramach parafii rzymskokatolickiej. Poruszył też problem ewakuacji osób polskiego pochodzenia z miasta zagrożonego wojną, ich relokacji w Polsce i stopniowej adaptacji do nowych warunków życia. Ważnym elementem pracy była ocena

---

<sup>25</sup> A. CHODUBSKI, *Andrzej Bonusiak, Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, ss. 291 [rec.], „Cywilizacja i Polityka” 11(2013), s. 451.

postawy władz państwowych, opozycji politycznej i mediów oraz społeczeństwa polskiego wobec kwestii pomocy diasporze polskiej na obszarach zagrożonych wojną<sup>26</sup>.

Pozostając w obszarze badań diaspory polskiej w niepodległej Ukrainie, nie można pominąć tekstu podejmującego kwestię jej dążeń do stworzenia własnego ruchu politycznego. Na marginesie tych rozważań A. Bonusiak odniósł się do całokształtu działalności politycznej środowiska polskiego w Ukrainie. Omawiając jej formy i rezultaty oraz odwołując się do wybranych przykładów prześledził proces aktywizacji polskiego środowiska. Analizie poddał przede wszystkim lata 1988-2018. Historia zabiegów o niezależne stronnictwo polityczne stała się kanwą dla rozważań o możliwościach działań diaspory polskiej w sferze polityki<sup>27</sup>.

Swoistym podsumowaniem tego nurtu badawczego była dwujęzyczna praca obrazująca wkład mniejszości polskiej w budowę demokratycznej i zjednoczonej Ukrainy<sup>28</sup>, będąca efektem projektu pod nazwą „Mniejszość polska na Ukrainie w walce o demokratyczną, wolną i jednolitą ojczyznę”, realizowanego pod kierunkiem A. Bonusiaka w 2022 r. ze środków Kancelarii Prezesa Rady Ministrów. Celem projektu i monografii było ukazanie zaangażowania przedstawicieli diaspory polskiej w działania mające na celu demokratyzację Ukrainy i budowę w niej społeczeństwa obywatelskiego<sup>29</sup>.

W badaniach nad diasporą polską w Ukrainie A. Bonusiak jasno określił pole badawcze, ograniczając się właściwie do okresu po 1991 r. W niewielkim

<sup>26</sup> A. BONUSIAK, *Problem bezpieczeństwa mniejszości polskiej na wschodzie Ukrainy w warunkach toczącej się wojny*, [w:] *Współczesna polityka bezpieczeństwa: aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, red. nauk. P. Grata, M. Delong, P. Korzeniowski, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2016, s. 141-151; TEGOŻ, *Polacy w Polsce i na Ukrainie wobec operacji antyterrorystycznej (2014-2018)*, „*Studia Historica Gedanensia*” 12(2021), s. 493-514; TEGOŻ, *Od ATO do wojny. Polacy i przedstawiciele mniejszości polskiej w Ukrainie, w walkach na wschodzie Ukrainy*, „*Polityka i Społeczeństwo*” 21(2023), nr 4, s. 41-55; TEGOŻ, *Na dalekiej Ukrainie... Polskie losy w konflikcie donbaskim*, [w:] *Polska bezpieczna czy nie? Służby specjalne: wojsko: dyplomacja w XX i XXI wieku*, red. M. Siewier, Częstochowa: Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie 2023, s. 641-651; TEGOŻ, *Mariupolacy*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*” 2018, nr 1, s. 277-303.

<sup>27</sup> A. BONUSIAK, *Rzecz o działalności politycznej mniejszości polskiej na Ukrainie (1988-2018): wybrane aspekty*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*” 2020, nr 2, s. 325-350; TEGOŻ, *Ukraińscy Polacy wobec konfliktu na Ukrainie (2013-2015)*, „*Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny*” 2016, nr 1, s. 5-24.

<sup>28</sup> A. BONUSIAK, *Mniejszość polska na Ukrainie w walce o demokratyczną, wolną i jednolitą ojczyznę*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2022, ss. 153.

<sup>29</sup> <http://www.mniejszoscpolskawua.pl/> [dostęp: 04.02.2024]. Uzyskane rezultaty były popularyzowane za pośrednictwem strony internetowej projektu oraz wystawy, wykładów i slotów reklamowych.

stopniu przedstawił w swoich opracowaniach dzieje Polaków nad Dnieprem. Specyfika tematu spowodowała, że całkowicie nieobecne są w jego pracach materiały przechowywane w archiwach państwowych, ale nie ma w nich również tych wypracowanych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP i ministerstwa ukraińskie (spraw wewnętrznych, administracji, mniejszości narodowych). Brak także materiałów Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, Fundacji Wolność i Niepodległość czy źródeł proveniencji kościelnej. Jednocześnie należy zaznaczyć, że w bardzo szerokim zakresie zostały wykorzystane: prasa polonijna, źródła internetowe, czyli autor przyjął zasady pracy znane z „białego wywiadu”.

Podjęta przez A. Bonusiaka analiza diaspory polskiej w Ukrainie w pełni koresponduje z badaniami prowadzonymi przez polskich i ukraińskich naukowców, m.in.: I. Kabzińską, O. Kałakurą, H. Krasowską, S. Rudnickim, S. Stępnem, L. A. Suchomłynowem, H. Strońskim, W. Strutyńskim. Ich zaletą jest próba monograficznego ujęcia tematu i przedstawienie go z wykorzystaniem metod badań z dziedziny nauk humanistycznych i społecznych.

#### POZOSTAŁY DOROBK POLONIJNY

W publikacjach omawianego autora pojawiały się także kwestie dotyczące środowisk polskich w krajach posowieckich oraz w Europie Środkowej<sup>30</sup>.

<sup>30</sup> A. BONUSIAK, *Współczesne środowiska polskie w Federacji Rosyjskiej w świetle danych dostępnych na stronach polskich placówek dyplomatycznych*, [w:] *Studia z dziejów Europy Wschodniej*, red. G. Błaszczyk, P. Kraszewski, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 2010, s. 461-473; TEGOŻ, *Aktywność polityczna Polaków na Litwie i Ukrainie na przełomie XX i XXI wieku: studium przypadków*, „Polityka i Społeczeństwo” 12(2014), nr 1, s. 57-71; TEGOŻ, *Polacy na terenie współczesnej Słowacji i Ukrainy: próba porównania*, [w:] *Polska – Słowacja – Ukraina: trójpo-granicze wielokulturowe*, red. A. Bonusiak, K. Stukus, D. Haník, J. Popek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2014, s. 192-200; TEGOŻ, *Po drugiej stronie Karpat... Polacy i osoby polskiego pochodzenia we współczesnej Słowacji w świetle Internetu*, [w:] *Polska, Słowacja, Europa Środkowa w XIX-XXI wieku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Ewie Orlof*, red. J. Pi-suliński, E. Rączy, K. Żarny, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2011, s. 491-506; TEGOŻ, *Nad Menem i Renem. Rzecz o Polonii w Niemczech po 1990 r.*, [w:] *Polska wobec wyzwań bezpieczeństwa narodowego*, red. K. Budzowski, Kraków: Krakowska Akademia im. A. Fry-cza Modrzewskiego 2010, s. 111-120; TEGOŻ, *Polacy na Białorusi w świetle wybranych tytułów prasy polskiej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Stosunki polsko-białoruskie*, t. 2: *Społeczeństwo i polityka*, red. S. Jaczyński, R. Pęksa, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej 2009, s. 105-120; TEGOŻ, *Polonia w państwach niemieckojęzycznych po 1989 roku: studium porównawcze*, [w:] *Europa Środkowa = Central Europe*, t. 2, red. M. Malczyńska-Biały, M. Mączyński, Oświęcim: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Rotmistrza Witolda Pileckiego 2015, s. 19-31; TEGOŻ, *Oświata polska w Ukrainie*, [w:] *Polacy na Białorusi od powstania styczniowego*

Z analizą sytuacji mniejszości polskiej w tych krajach bezpośrednio związana była ocena polityki państwa polskiego wobec niej<sup>31</sup>. Należy też wspomnieć o tekstach zawierających bardziej ogólne spojrzenie na diasporę polską na świecie<sup>32</sup>. Publikacje z tej grupy są przyczynkami i nie zawierają wyczerpującej analizy podjętych problemów.

Andrzej Bonusiak zaangażował się również w tworzenie i rozwój Centrum Badań nad Polonią i Polakami na Świecie (od 2019 r. Sekcja w Centrum Polonijnym Kolegium Nauk Humanistycznych UR), które powstało 25 kwietnia 2014 r. Powstanie tej instytucji było efektem współpracy z rzeszowskim oddziałem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”. Działalność Centrum skupiła się na dwóch podstawowych obszarach: naukowo-badawczym oraz archiwalno-dokumentacyjnym. W ostatnich latach, w ramach współpracy z „Wspólnotą Polską” pojawiły się opracowania związane z analizą kultury polonijnej<sup>33</sup>.

---

do XXI wieku, t. 7: *Oświata polska na terytorium obecnej Białorusi na tle sytuacji na Litwie i Ukrainie*, red. T. Gawin, Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego 2023, s. 515-539.

<sup>31</sup> A. BONUSIAK, *Rozważania nad „Kartą Polaka”*, [w:] *Fenomen pogranicz kulturowych: współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, t. 1, red. L. Suchomłynow, Donieck: Ūgo-Vostok 2008, s. 176-194.

<sup>32</sup> A. BONUSIAK, E. CZOP, K. STUKUS, *Migracje polskie: historia i współczesność*, Rzeszów: FHU APIS S. Guzek 2010, ss. 156; A. BONUSIAK, *Współczesna polska emigracja. Bilans zysków i strat*, [w:] *Współczesna polska emigracja. Stracone czy zyskane szanse? Jednostka – rodzina – społeczeństwo*, red. P. Juško, M. Borys, Tarnów: Samorządowe Centrum Edukacji w Tarnowie 2011, s. 111-126; A. BONUSIAK, E. CZOP, *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, red. Krzysztof Sawicki et al., Warszawa 2009; *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, red. zespół pracowników Departamentu Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą MSZ, Warszawa 2013, „Polityka i Społeczeństwo” 12(2014), nr 1, s. 117-124.

<sup>33</sup> A. BONUSIAK, J. ŚLĘZAK-GOTKOWSKA, *Materiały do dziejów Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Folklorystycznych Rzeszów 1969-2017*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, ss. 248; *Co trzeci lipiec naszym sercem bije... Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie 1968-2019*, red. A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, ss. 167; A. BONUSIAK, *Działalność folklorystyczna środowisk polskich za granicami: studium przypadków*, [w:] *Co trzeci lipiec naszym sercem bije...*, s. 11-39; TEGOŻ, *Elementy rekonstrukcji historycznej w działalności kulturalnej środowiska polskiego*, [w:] *Rekonstrukcje historyczne jako produkt historyczny*, red. R. Andrzejczyk, A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, s. 123-137; TEGOŻ, *Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych formą aktywności kulturalnej środowisk polskich – ich rola w kształtowaniu wizerunku oraz promocji Polski. Raport z badań*, red. A. Bonusiak, J. Ślęzak-Gotkowska, L. Wais, Rzeszów: Rzeszowski Oddział Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” 2022, ss. 148; TEGOŻ, *Rzecz o kulturze polsko-polonijnej*, [w:] *Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych*, s. 14-17. W wyniku współpracy ze Stowarzyszeniem udało się pozyskać środki umożliwiające realizację projektów: [www.scenapolonijna.pl](http://www.scenapolonijna.pl); [www.mniejszoscspolskawua.pl](http://www.mniejszoscspolskawua.pl), oraz projekt pod tytułem „Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych formą aktyw-

## ZAKOŃCZENIE

Cechą charakterystyczną badań polonijnych Andrzeja Bonusiaka jest ich oryginalność i w wielu przypadkach nowatorskość. Jako pierwszy spojrzął na oświatę polonijną w Stanach Zjednoczonych Ameryki w kontekście jej historii i teraźniejszości. Badając zasady tworzenia i funkcjonowania szkół sobotnich, prześledził wszystkie aspekty, od warunków lokalowych po kwestie metodyczne. Uzupełniając swe dociekania o wywiady z działaczami, nauczycielami czy rodzicami, mógł pełniej ukazać specyfikę pracy tych placówek, trudności, z jakimi mierzą się pedagodzy, ale i rolę rodziców, zwykle wspierającą, czasami jednak destrukcyjną.

Badania dotyczące szkolnictwa polonijnego pozwoliły na ocenę, czasami pobieżną, kondycji środowiska polskiego, jego stosunku do samoświadomości swego pochodzenia, poziomu rzeczywistego zaangażowania jego przedstawicieli w działalność oświatową. Za pionierskie należy uznać jego teksty poświęcone kwartalnikowi „Głos Nauczyciela”, będącego jednym z najważniejszych tytułów tworzonych przez nauczycieli polonijnych dla nauczycieli.

W swych drugim nurcie badawczym poświęconym mniejszości polskiej w Ukrainie starał się łączyć historię z teraźniejszością, co pozwoliło na ukazanie zmian w jej funkcjonowaniu, w kierunkach działalności społeczno-kulturalnej, oświatowej, ale i politycznej. Zaproponował też spojrzenie na mniejszość polską jako obywateli Ukrainy, czynnie angażujących się w działania na rzecz demokratyzacji państwa i przybliżenia go do Unii Europejskiej. Poruszył również kwestię postaw przedstawicieli diaspory polskiej wobec konfliktu politycznego z lat 2013-2015 i obecnej wojny. Udało mu się uchwycić różnice międzypokoleniowe w działaniach na rzecz utrzymania tożsamości narodowej, zabiegów o przestrzeganie praw mniejszości, aktywizacji w życiu politycznym i społeczno-kulturalnym lokalnych społeczności, włączania się w działania innych grup narodowościowych, wreszcie stosunku do kraju zamieszkania i Polski. Na szczególną uwagę zasługują teksty poświęcone Polakom w Berdiańsku i Mariupolu. Zawarte w nich ustalenia dotyczą środowisk polskich, które już nie istnieją lub ulegają stopniowemu zanikowi.

Obecnie jego zainteresowania badawcze oscylują wokół prasy polonijnej, zwłaszcza pogłębionej analizy tytułów: „Dziennik Kijowski”, „Głos Ludu”, „Nowy Dziennik”, „Kurier Wileński” z lat dziewięćdziesiątych XX wieku.

W trakcie działalności naukowej A. Bonusiak opublikował ponad 100 tekstów. Baza Expertus Uniwersytetu Rzeszowskiego podaje ich 106, ale obejmuje okres po 2001 r. W bazie orcid.org znajduje się 96 tytułów<sup>34</sup>. Wśród publikacji wydanych po 2001 r., 50, w tym 9 we współautorstwie, porusza zagadnienia polonijne.

Harzing's Publish or Perish podaje łącznie 43 tytuły, które były cytowane 123 razy (4,77 średnio rocznie). Po ograniczeniu tej bazy wyłącznie do tekstów polonijnoznawczych, pozostaje 30 opracowań, 62 cytowania i 2,38 cytowania rocznie. W pierwszym wariancie podstawowe wartości dla ujętego dorobku wynoszą: h-index: 6, g-index: 9, hI,norm: 5, hI,annual: 0,19. Po ograniczeniu się do prac polonijnoznawczych mają one odpowiednio: 4 – 6 – 4 – 0,15. Oznacza to, że dociekania związane z Polonią w Stanach Zjednoczonych, mniejszością polską w Ukrainie oraz we wschodniej i środkowo-wschodniej Europie stanowią najważniejszą część jego dorobku. Z publikacji mieszczących się w kręgu badań polonijnych najczęściej cytowane były: *Szkolnictwo polskie w Stanach Zjednoczonych...* (18 cytowań), *Wspólnota polska w Berdiańsku...* (9), *Polacy w niepodległej Ukrainie...* (8)<sup>35</sup>.

Warto również zaznaczyć, że 5 z czternastu doktoratów powstałych na seminarium prowadzonym przez A. Bonusiaka było poświęconych zagadnieniom polonijnym, ściśle związanym z kierunkami jego badań<sup>36</sup>.

<sup>34</sup> Bonusiak Andrzej, Expertus, <https://bibliografia.ur.edu.pl> [dostęp: 29.08.2024]; Andrzej Bonusiak, orcid 0000-0003-3859-4521, <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-3859-4521> [dostęp: 29.08.2024].

<sup>35</sup> Najwięcej przywołań, bo ponad 40, ma publikacja: *Lwów w latach 1918-1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie 2000; Andrzej Bonusiak, Harzing's Publish or Perish [dostęp: 29.08.2024].

<sup>36</sup> J. GRZEBYK, *Edukacja historyczna w szkołach języka i kultury polskiej Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 1985-2010*, Uniwersytet Rzeszowski 2012; B. JANUSZKIEWICZ, *Kulturotwórcza rola organizacji polonijnych w podtrzymywaniu i rozszerzaniu nauczania języka polskiego na przykładzie Niżyna*, Uniwersytet Rzeszowski 2015; P. OLECHOWSKI, *Polacy we Lwowie 1944-1959*, Uniwersytet Rzeszowski 2019; K. SZOSTAK, *Na rzecz Polski i Polonii. Działalność Komitetu Narodów Ujarzmionych w Connecticut, Centralnego Biura Kongresu Polonii Amerykańskiej w Chicago oraz Wydziału Stanowego Kongresu Polonii Amerykańskiej w Connecticut w latach 1970-1990*, Uniwersytet Rzeszowski 2016; K. STUKUS, *Dzieje kulturalne Polaków w Wilnie w latach 1991-2004*, Uniwersytet Rzeszowski 2015; Bonusiak Andrzej, Experus, <https://bibliografia.ur.edu.pl> [dostęp: 29.08.2024]; *Przewody doktorskie – Historia*, <https://www.ur.edu.pl/pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/kolegium/nauka/przewody-doktorskie/historia> [dostęp: 29.08.2024].

## BIBLIOGRAFIA

- BONUSIAK A., *Aktywność polityczna Polaków na Litwie i Ukrainie na przełomie XX i XXI wieku: studium przypadków*, „Polityka i Społeczeństwo” 12(2014), nr 1, s. 57-71.
- BONUSIAK A., *Działalność folklorystyczna środowisk polskich za granicami: studium przypadków*, [w:] *Co trzeci lipiec naszym sercem bije... Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie 1968-2019*, red. A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, s. 11-39.
- BONUSIAK A., *Działalność konkursowa chicagowskiego środowiska edukacji polonijnej i jej załugi dla utrwalania znajomości języka polskiego wśród uczniów*, [w:] *Konteksty kulturowe w szkolnej edukacji językowej w Polsce i za granicą*, red. J. Kida, L. Wovk, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2002, s. 83-92.
- BONUSIAK A., *Działalność kulturalna polskich szkół sobotnich w USA (od lat osiemdziesiątych XX wieku)*, [w:] *Język, kultura, nauczanie i wychowanie*, red. J. Kida, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2004, s. 281-289.
- BONUSIAK A., *Dzieje szkolnictwa sobotniego w metropolii chicagowskiej 1951-1997*, Przemyśl: Mercator 2001.
- BONUSIAK A., *Elementy rekonstrukcji historycznej w działalności kulturalnej środowiska polskiego*, [w:] *Rekonstrukcje historyczne jako produkt historyczny*, red. R. Andrzejczyk, A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, s. 123-137.
- BONUSIAK A., *Formy dokształcania nauczycieli polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki (od początku lat 80. XX wieku do pierwszych lat XXI wieku)*, [w:] *Procesy globalizacji a kształcenie nauczycieli. Spojrzenie międzykulturowe*. Aneks, red. S. Dylak, R. Pęczkowski, P. Denicolo, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2006. CD.
- BONUSIAK A., *„Głos Nauczyciela” 1986-2015*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019.
- BONUSIAK A., *Konsulat Generalny Rzeczypospolitej w Charkowie w świetle Internetu*, [w:] *Polska dyplomacja na Wschodzie w XX – początkach XXI wieku*, red. H. Stroński, G. Seroczyński, Olsztyn–Charków: Litera 2010, s. 578-589.
- BONUSIAK A., *Ku odrodzeniu Polaków na terenach poradzieckich. Studium przypadku na przykładzie środowiska polskiego w Berdiańsku (Ukraina)*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 27(2018), nr 3, s. 77-88.
- BONUSIAK A., *Lwów w latach 1918-1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*, Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie 2000.
- BONUSIAK A., *Mariupolacy*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2018, nr 1, s. 277-303.
- BONUSIAK A., *Materiały Zrzeszenia Nauczycieli Polskich w Ameryce w zbiorach Polonijnych Zakładów Naukowych w Orchard Lake*, „Prace Historyczno-Archiwalne” [Przemyśl] 6(1998), s. 129-138.
- BONUSIAK A., *Mniejszość polska na Ukrainie w walce o demokratyczną, wolną i jednolitą ojczyznę*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2022.
- BONUSIAK A., *Mniejszość polska we współczesnej Ukrainie. Studium przypadku na przykładzie Berdiańska*, [w:] *Jednostka, rodzina i struktury społeczne w perspektywie historycznej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Cezaremu Kukli z okazji 45-lecia pracy naukowej*, red. P. Łozowski, R. Poniat, Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy 2022, s. 506-512.

- BONUSIAK A., *Na dalekiej Ukrainie... Polskie losy w konflikcie donbaskim*, [w:] *Polska bezpieczna czy nie? Służby specjalne: wojsko: dyplomacja w XX i XXI wieku*, red. M. Siewier, Częstochowa: Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie 2023, s. 641-651.
- BONUSIAK A., *Nad Menem i Renem. Rzecz o Polonii w Niemczech po 1990 r.*, [w:] *Polska wobec wyzwań bezpieczeństwa narodowego*, red. K. Budzowski, Kraków: Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego 2010, s. 110-120.
- BONUSIAK A., *O działalności sportowo-rekreacyjnej środowisk polskich na terenie Ukrainy słów kilka*, [w:] *Společno-kulturowe studia z kultury fizycznej*, red. K. Obodyński, P. Król, W. Bajorek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2012, s. 71-85.
- BONUSIAK A., *O wizji ukraińskiego środowiska polonijnego słów kilka*, [w:] *Między Odrą a Uralem. Księga dedykowana Profesorowi Władysławowi Andrzejowi Serczykowi*, red. W. Wierzbieniec, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010, s. 582-599.
- BONUSIAK A., *Od ATO do wojny. Polacy i przedstawiciele mniejszości polskiej w Ukrainie, w walkach na wschodzie Ukrainy*, „Polityka i Społeczeństwo” 21(2023), nr 4, s. 41-55.
- BONUSIAK A., *Oświata polska w Ukrainie*, [w:] *Polacy na Białorusi od powstania styczniowego do XXI wieku*, t. 7: *Oświata polska na terytorium obecnej Białorusi na tle sytuacji na Litwie i Ukrainie*, red. T. Gawin, Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego 2023, s. 515-539.
- BONUSIAK A., *Piłsudski i piłsudczycy w świetle chicagowskiego „Głosu Nauczyciela” 1986-2015*, „Przemyskie Zapiski Historyczne” [Przemyśl] 2016, t. 20, s. 151-167.
- BONUSIAK A., *Po drugiej stronie Karpat... Polacy i osoby polskiego pochodzenia we współczesnej Słowacji w świetle Internetu*, [w:] *Polska, Słowacja, Europa Środkowa w XIX-XXI wieku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Ewie Orlof*, red. J. Pisuliński, E. Rączy, K. Żarny, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2011, s. 491-506.
- BONUSIAK A., *Początki oświaty polonijnej w metropolii chicagowskiej (problemy organizacyjne i pierwsze programy edukacji polonijnej)*, [w:] *Edukacja humanistyczna, aksjologiczna i estetyczna w świetle programów i potrzeb oświatowych*, red. J. Kida, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2003, s. 458-465.
- BONUSIAK A., *Początki oświaty polskiej w niepodległej Ukrainie: cele, kierunki i metody działania*, „Studia Społeczno-Polityczne” [Rzeszów] 3(2009), s. 271-281.
- BONUSIAK A., *Polacy na Białorusi w świetle wybranych tytułów prasy polskiej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Stosunki polsko-białoruskie*, t. 2: *Społeczeństwo i polityka*, red. S. Jaczyński i R. Pęksa, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej 2009, s. 105-119.
- BONUSIAK A., *Polacy na terenie współczesnej Słowacji i Ukrainy: próba porównania*, [w:] *Polska – Słowacja – Ukraina: trójpogranicze wielokulturowe*, red. A. Bonusiak, K. Stukus, D. Hanik, J. Popek, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2014, s. 192-200.
- BONUSIAK A., *Polacy w niepodległej Ukrainie: analiza strukturalno-funkcjonalna*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2013.
- BONUSIAK A., *Polacy w Polsce i na Ukrainie wobec operacji antyterrorystycznej (2014-2018)*, „Studia Historica Gedanensia” 12(2021), s. 493-514.
- BONUSIAK A., *Politično-ûrîdični aspekti funkcionuvannâ nacional'nih menšin u nezaležnij Ukraini (na prikladu pol'skoi menšini)*, „Naukovi praci: naukowo metodičnij žurnal” [Mikołajew] 54(2006), nr 41, s. 59-63.

- BONUSIAK A., *Polityka polonijna państwa polskiego na Ukrainie w świetle sprawozdań Stowarzyszenia Wspólnota Polska*, [w:] *Fenomen pogranicz kulturowych: współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, t. 4, red. L. Suchomłynow, Piła–Berdiańsk: Wydawnictwo Inne 2012, s. 21-36.
- BONUSIAK A., *Polonia w państwach niemieckojęzycznych po 1989 roku: studium porównawcze*, [w:] *Europa Środkowa = Central Europe*, t. 2, red. M. Malczyńska-Biały, M. Mączyński, Oświęcim: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Rotmistrza Witolda Piłckiego 2015, s. 19-31.
- BONUSIAK A., *Polonijna Oświata Sobotnia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: szkice, dokumenty, materiały*, t. 1: *Komisja Oświatowa Kongresu Polonii Amerykańskiej (wybór dokumentów)*, Przemyśl: Mercator 2001.
- BONUSIAK A., *Polonijna Oświata Sobotnia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: szkice, dokumenty, materiały*, t. 2: *Monografia „Głosu Nauczyciela” za lata 1986-2000*, Przemyśl: Mercator 2001.
- BONUSIAK A., *Problem bezpieczeństwa mniejszości polskiej na wschodzie Ukrainy w warunkach toczącej się wojny*, [w:] *Współczesna polityka bezpieczeństwa: aspekty polityczne, gospodarcze i militarne*, red. nauk. P. Grata, M. Delong, P. Korzeniowski, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2016, s. 141-151.
- BONUSIAK A., *Przemiany w strukturze organizacyjnej szkolnictwa polonijnego USA*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Dydaktyka” 2004, z. 3, s. 184-197.
- BONUSIAK A., *Przeobrażenia terytorialne Ropczyc po II wojnie światowej*, [w:] *Dzieje Ropczyc u schyłku PRL i w III Rzeczypospolitej*, red. W. Bonusiak, Rzeszów: Urząd Miasta 2012, s. 11-48.
- BONUSIAK A., *Rodzice a szkoła polonijna w Ameryce: studium postaw na przykładzie oświaty chicagowskiej*, „Kwartalnik Edukacyjny” 2000, nr 4, s. 29-37.
- BONUSIAK A., *Rozważania nad „Kartą Polaka”*, [w:] *Fenomen pogranicz kulturowych: współczesne tendencje. Zbiór prac naukowych*, t. 1, red. L. Suchomłynow, Donieck: Ūgo-Vostok 2008, s. 176-194.
- BONUSIAK A., *Rzecz o działalności politycznej mniejszości polskiej na Ukrainie (1988-2018): wybrane aspekty*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2020, nr 2, s. 325-350.
- BONUSIAK A., *Rzecz o kulturze polsko-polonijnej*, [w:] *Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych formą aktywności kulturalnej środowisk polskich – ich rola w kształtowaniu wizerunku oraz promocji Polski. Raport z badań*, red. A. Bonusiak, J. Ślęzak-Gotkowska, L. Wais, Rzeszów: Rzeszowski Oddział Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” 2022, s. 14-17.
- BONUSIAK A., *Rzeszów na współczesnej mapie Polski, Europy i świata*, [w:] *Z dziejów regionów Europy Środkowo-Wschodniej w XIX i XX w.*, red. M. Stolarczyk, J. Kuzicki, P. Grata, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2008, s. 381-393.
- BONUSIAK A., *Společno-polityczne aspekty funkcjonowania Polaków w niepodległej Ukrainie*, [w:] *Życie społeczne Polaków na Wschodzie. Wybrane zagadnienia*, red. A. Bobryk, Siedlce: Archiwum Państwowe, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” oddział w Siedlcach 2007, s. 21-32.
- BONUSIAK A., *Stany Zjednoczone Ameryki a Republika Ukrainy. Drogi oświaty polonijnej, na przykładzie dwóch dokumentów*, „Historic@” 2007, nr 1, s. 147-156.
- BONUSIAK A., *Stary Rzeszów i jego infrastruktura*, [w:] *Dzieje Rzeszowa*, t. 5, red. W. Bonusiak, Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 2017, s. 7-46.
- BONUSIAK A., *Szkolnictwo polskie w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Drogi rozwoju*, „Studia Społeczno-Polityczne” [Rzeszów] 2(2008), s. 55-62.

- BONUSIAK A., *Szkoła polska w Chicago, jej historyczne funkcje, znaczenie i perspektywy na przyszłość*, [w:] *Polacy w Chicago. Doświadczenie imigranta: integracja, izolacja, asymilacja*, red. A. Walaszek, Warszawa: Muzeum Historii Polski 2020, s. 195-209.
- BONUSIAK A., *Tematyka religijna na łamach chicagowskiego „Głosu Nauczyciela”*, „Limes”. Studia i materiały z dziejów Europy Środkowo-Wschodniej 12(2019), s. 171-180.
- BONUSIAK A., *Terytoria przyłączone do Rzeszowa w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku, ich historia i stan dzisiejszy*, [w:] *Dzieje Rzeszowa*, t. 5, red. W. Bonusiak, Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 2017, s. 55-102.
- BONUSIAK A., *Ukraińscy Polacy wobec konfliktu na Ukrainie (2013-2015)*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2016, nr 1, s. 5-24.
- BONUSIAK A., *Współczesna polska emigracja. Bilans zysków i strat*, [w:] *Współczesna polska emigracja. Stracone czy zyskane szanse? Jednostka – rodzina – społeczeństwo*, red. P. Juško, M. Borys, Tarnów: Samorządowe Centrum Edukacji w Tarnowie 2011, s. 111-126.
- BONUSIAK A., *Współczesne koncepcje rozwoju Rzeszowa*, [w:] *Rzeszów – w 655. rocznicę lokacji. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. W. Bonusiak, W. Zawitkowska, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010, s. 170-182.
- BONUSIAK A., *Współczesne środowiska polskie w Federacji Rosyjskiej w świetle danych dostępnych na stronach polskich placówek dyplomatycznych*, [w:] *Studia z dziejów Europy Wschodniej*, red. G. Błaszczuk, P. Kraszewski, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 2010, s. 461-473.
- BONUSIAK A., *Z badań nad nazwami szkół polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 17(2020), nr 1, s. 239-253.
- BONUSIAK A., *Z doświadczeń nauczania i funkcjonowania języka polskiego w Berdiańsku (Ukraina)*, [w:] *Młodzież polska na obczyźnie. Zadania edukacyjne*, red. nauk. D. Prasałowicz, J. Kulpińska, Kraków: Wydawnictwo PAU 2014, s. 331-347.
- BONUSIAK A., *Z dziejów PKOT „Odrodzenie” w Berdiańsku*, [w:] *Polaki na pівдні України та в Криму = Polacy na Południowej Ukrainie i Krymie*, red. nauk. T. Ciesielski, E. Czapiewski, W. Kusznir, Odessa–Opole–Wrocław: Germes 2007, s. 238-241.
- BONUSIAK A., *Zarys dziejów Zrzeszenia Nauczycieli Polskich w Ameryce z siedzibą w Chicago 1952-2000*, „Przegląd Polonijny” 2001, z. 2, s. 49-64.
- BONUSIAK A., *Życie społeczno-kulturalne i organizacyjne*, [w:] *Dzieje Brzozy Królewskiej*, red. W. Bonusiak, Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia 2017, s. 271-378.
- BONUSIAK A., CZOP E., *„Dziennik Krymski” Stowarzyszenia Polaków na Krymie. Ogólna charakterystyka tytułu*, [w:] *Człowiek – społeczeństwo – źródło. Studia dedykowane Profesor Jadwidze Hoff*, red. nauk. Sz. Kozak, D. Opaliński, J. Polaczek, W. Zawitkowska, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2014, s. 623-635.
- BONUSIAK A., CZOP E., *Polonijna Oświata Sobotnia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej: szkice, dokumenty, materiały*, t. 3: *Bibliografia „Głosu Nauczyciela” za lata 1986-2000*, Przemysł: Mercator 2001.
- BONUSIAK A., CZOP E., *Polsko-Ukraińskie Stowarzyszenie Kulturalne w Mariupolu. Zarys działalności*, [w:] *Wierny swemu dziedzictwu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Półćwiartkowi*, red. S. Nabywaniec, B. Lorens, S. Zabraniak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2010, s. 77-89.
- BONUSIAK A., CZOP E., *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*, red. Krzysztof Sawicki et al., Warszawa 2009; *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, red. zespół pra-

- owników Departamentu Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą MSZ, Warszawa 2013, „Polityka i Społeczeństwo” 12(2014), nr 1, s. 117-124.
- BONUSIAK A., CZOP E., KRASOWSKA H., SUCHOMLYNOW L., *Polacy Berdiańska: dokumenty, fakty, komentarze: monografia / Поляки Бердянська: документи, факти, коментарі: монографія*, Piła–Rzeszów–Berdiańsk: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. S. Staszica w Pile, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Berdiański Uniwersytet Managementu i Biznesu, Polskie Kulturalno-Oświatowe Towarzystwo „Odrodzenie” 2011.
- BONUSIAK A., CZOP E., STUKUS K., *Migracje polskie historia i współczesność*, Rzeszów: FHU APIS S. Guzek 2010.
- BONUSIAK A., SUCHOMLYNOW L., *Wspólnota Polska w Berdiańsku: wyzwania współczesności: monografia / Польська спільнота в Бердянська: виклики сучасності: монографія*, Donieck: Ūgo-Wostok 2008.
- BONUSIAK A., ŚLĘZAK-GOTKOWSKA J., „*Głos Nauczyciela*” 1986-2015. Zawartość, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2023.
- BONUSIAK A., ŚLĘZAK-GOTKOWSKA J., *Materiały do dziejów Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Folklorystycznych Rzeszów 1969-2017*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019.
- BONUSIAK A., WOJDON W., *Gmina Iwierzycy w III RP*, [w:] *Gmina Iwierzycy na przestrzeni dziejów*, t. 2, red. nauk. E. Czop, Iwierzycy–Rzeszów: RS Druk 2018, s. 85-146.
- BORYS M., *Andrzej Bonusiak, „Głos Nauczyciela” 1986-2015*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019, ss. 197, ISBN: 978-83-7996-322-5 [rec.], „Studia Polonijne” 43(2022), s. 509-517.
- CHODUBSKI A., *Andrzej Bonusiak, Polacy w niepodległej Ukrainie. Analiza strukturalno-funkcjonalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, ss. 291 [rec.], „Cywilizacja i Polityka” 11(2013), s. 447-451.
- Co trzeci lipiec naszym sercem bije... Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie 1968-2019*, red. A. Bonusiak, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2019.
- CZOP E., BONUSIAK A., GRATA P., *Tropem rzeszowskich miejsc pamięci*, Rzeszów: Urząd Miasta Rzeszowa, Libra PL 2017.
- MIĄSO J., *Dzieje oświaty polonijnej w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1970.
- MIODUNKA W., *Rozpowszechnianie, zachowywanie i nauczanie języka polskiego w świecie w latach 1918-2018*, część 2: *Polszczyzna i Polonia w świecie w latach 1944-2018*, „Poradnik Językowy” 2020, nr 2, s. 7-28.
- Słownik biograficzny profesorów Uniwersytetu Rzeszowskiego*, red. Z. Ożóg, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2016.
- Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych formą aktywności kulturalnej środowisk polskich – ich rola w kształtowaniu wizerunku oraz promocji Polski. Raport z badań*, red. A. Bonusiak, J. Ślęzak-Gotkowska, L. Wais, Rzeszów: Rzeszowski Oddział Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” 2022.

## STRONY INTERNETOWE

<https://bibliografia.ur.edu.pl>

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0003-3859-4521>

<https://www.ur.edu.pl/pl/kolegia/kolegium-nauk-humanistycznych/kolegium/nauka/przewody-doktorskie/historia>

[www.scenapolonijna.pl](http://www.scenapolonijna.pl)

[www.mniejszoscpolskawua.pl](http://www.mniejszoscpolskawua.pl)

#### TEMATYKA BADAŃ POLONIJNYCH DRA HAB. ANDRZEJA BONUSIAKA

##### Streszczenie

Andrzej Bonusiak swe badania polonijne rozpoczął u schyłku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. W jego dorobku wyodrębnić można dwa nurty: jeden – poświęcony oświacie polonijnej w Stanach Zjednoczonych od połowy XX wieku do pierwszej dekady XXI wieku, oraz drugi, skupiony na działalności kulturalno-oświatowej i organizacyjnej mniejszości polskiej w Ukrainie. Badając wybrane aspekty aktywności środowisk polskich w Stanach Zjednoczonych czy też w Ukrainie, śledził także zachodzące w niej przeobrażenia.

**Słowa kluczowe:** badania polonijne; diaspora polska; Polacy w Ukrainie; Polonia amerykańska; oświata polonijna; kultura polonijna; organizacje polonijne; Andrzej Bonusiak

#### THE RESEARCH TOPICS ON THE POLISH DIASPORA BY PROF. ANDRZEJ BONUSIAK

##### Summary

Andrzej Bonusiak began his research on the Polish diaspora in the late 1990s. His work can be divided into two main areas: one focused on Polish education in the United States from the mid-20th century to the first decade of the 21st century, and the other centered on the cultural, educational, and organizational activities of the Polish minority in Ukraine. While studying selected aspects of the activities of Polish communities in the United States and Ukraine, he also traced the transformations occurring within them.

**Keywords:** Polish diaspora studies; Polish diaspora; Poles in Ukraine; American Polonia; Polish education; Polish culture; Polish organizations; Andrzej Bonusiak